

Фінансовий аналіз: теоретичні засади, загальна схема проведення

- 14.1. Значення, завдання та види фінансового аналізу
  - 14.2. Джерела інформації та інструментарій для проведення фінансового аналізу
  - 14.3. Методики фінансового аналізу
- Питання для самоконтролю

14.1. Значення, завдання та види фінансового аналізу

Розвиток економіки України сприяє активізації фінансової діяльності підприємств, пошуку додаткових джерел фінансування з обґрунтуванням розміру та структури залучених коштів. Водночас фінансовий стан багатьох підприємств нестабільний, виникають проблеми щодо невпевненості у ділових партнерах, у законодавчій базі, фінансово-економічній політиці держави, а, отже, і у перспективах діяльності суб'єкта господарювання.

Прагнучи вирішити конкретні питання та одержати кваліфіковану оцінку фінансової діяльності, керівники підприємств дедалі частіше звертаються до аналітичних розрахунків, зокрема, до фінансового аналізу. Це дозволяє одержати висновок про достатність платіжних засобів, співвідношення власного та залученого капіталу, швидкість обороту капіталу й причини його зміни, обсяг фінансування певного виду діяльності тощо.

Таким чином, виникає необхідність в обґрунтованому управлінні фінансовою діяльністю підприємства, що може забезпечити фінансовий аналіз як складова системи економічного аналізу (рис. 14.1).

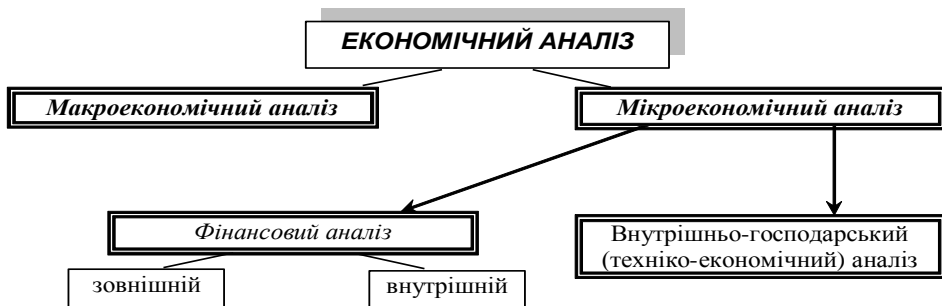

Рис. 14.1. Складові економічного аналізу

Макроекономічний аналіз передбачає оцінку економічної діяльності на рівні держави; мікроекономічний – на рівні суб'єктів господарювання. При цьому фінансовий аналіз може розглядатися і на макрорівні, відповідно

його об'єктом будуть фінанси регіону, країни, міжнародні ринки капіталу. Цільова спрямованість такого дослідження – економічне обґрунтування оптимальних рішень на ринку капіталу або в окремому фінансовому сегменті.

Мікроекономічний аналіз поділяється на фінансовий і внутрішньогосподарський (техніко-економічний) аналіз.

Внутрішньогосподарський (техніко-економічний) аналіз – це аналіз в системі управління підприємством, результати якого не підлягають розповсюдженню та використовуються управлінським персоналом підприємства для покращання ефективності управління ресурсами суб'єкта господарювання.

До тлумачення фінансового аналізу склалося два підходи:

⇒ розширений – фінансовий аналіз охоплює всі розділи аналітичної роботи, які входять до системи фінансового менеджменту, тобто пов'язані з управлінням фінансами суб'єкта господарювання в контексті навколишнього середовища, включаючи і ринок капіталу;

⇒ фінансовий аналіз обмежується виключно аналізом фінансової звітності.

Під *фінансовим аналізом* будемо розуміти сукупність аналітичних процедур, які базуються, як правило, на загальнодоступній інформації фінансового характеру та призначені для оцінки стану та ефективності використання економічного потенціалу підприємства, а також прийняття рішень щодо оптимізації його діяльності або участі в ньому.

Фінансовий і техніко-економічний аналіз мають однакові методичні прийоми, одночасно використовуються при обґрунтуванні бізнес-планів, при контролі за їх реалізацією, в системі маркетингу, в цілому в системі управління. Але між фінансовим аналізом і техніко-економічним існує принципова різниця, яка полягає у їх завданнях. Фінансовий аналіз направлений на оцінку майнового та фінансового стану підприємства та змін в результатах його діяльності.

Фінансовий аналіз може здійснюватися як управлінським персоналом підприємства, так і будь-яким зовнішнім аналітиком, оскільки такий аналіз базується на загальнодоступній інформації. Відповідно виділяють два види фінансового аналізу: внутрішній і зовнішній.

Зовнішній фінансовий аналіз проводиться зовнішніми аналітиками – сторонніми особами до підприємства, які не мають доступу до внутрішньої інформаційної бази. Цільовою спрямованістю фінансового аналізу є оцінка прогнозування привабливості суб'єкта, ступеня ризику взаємовідносин та доходності вкладення інвестицій.

Виділяють наступні особливості зовнішнього фінансового аналізу:

⇒ різноманітність суб'єктів аналізу, користувачів інформації про діяльність підприємства;

⇒ здійснення виключно на базі загальнодоступної інформації, відповідно обмеження завдань аналізу;

- ⇒ різноманітність завдань та інтересів суб'єктів аналізу;
- ⇒ максимальна відкритість результатів аналізу для будь-яких користувачів інформації про діяльність підприємства;
- ⇒ превалювання грошового вимірника в системі критеріїв.

Внутрішній фінансовий аналіз проводиться працівниками підприємства. Інформаційна база для його проведення ширша, порівняно із зовнішнім фінансовим аналізом і включає усі, в тому числі внутрішні дані підприємства. Відповідно, ширші й можливості аналізу. Внутрішній аналіз необхідний для задоволення власних потреб підприємства. Його цільовим спрямуванням є забезпечення оптимальної фінансової моделі підприємства, зростання економічного потенціалу. Зокрема, надходження грошових коштів, розміщення власних і залучених джерел таким чином, щоб отримати максимальний прибуток і уникнути банкрутства. Результати аналізу використовуються для планування, контролю і прогнозування фінансової діяльності підприємства.

Внутрішній фінансовий аналіз здійснюється з урахуванням запитів управлінського персоналу, тому може бути доповнений аспектами, які мають значення для оптимізації управління, наприклад, такими, як аналіз стану запасів, аналіз стану дебіторської та кредиторської заборгованостей тощо. Тобто, внутрішній фінансовий аналіз дає можливість здійснювати комплексну оцінку діяльності підприємства.

Особливостями внутрішнього аналізу є:

- ⇒ орієнтація результатів аналізу на завдання та інтереси менеджменту підприємства;
- ⇒ використання для аналізу всіх джерел інформації;
- ⇒ комплексність аналізу, вивчення всіх сторін діяльності підприємства;
- ⇒ інтеграція обліку, аналізу, планування та прийняття рішень;
- ⇒ максимальна закритість результатів аналізу з метою збереження комерційної таємниці.

Внутрішній фінансовий аналіз є інструментом дослідження результатів діяльності підприємства. За його допомогою проводиться аналітичне відстеження руху всіх наявних ресурсів підприємства.

Залежно від строків проведення (див. тему 2) виділяють ретроспективний, оперативний та перспективний (прогнозний) фінансовий аналіз. Найдетальнішою та найбільш розробленою є методика ретроспективного фінансового аналізу. На сьогодні цей вид аналізу, як правило, доповнюється прогнозним, що сприяє забезпеченню оптимізації фінансової моделі підприємства.

Користувачі інформації фінансового аналізу Фінансовий аналіз підприємства здійснюють різні економічні суб'єкти, зацікавлені в отриманні найбільш повної інформації про його діяльність. Результати аналізу дозволяють зацікавленим особам, як фізичним, так і юридичним, приймати

управлінські рішення на підставі оцінки поточного фінансового стану, діяльності підприємства за минулі періоди і прогнозних даних. Інтереси різних користувачів щодо фінансового аналізу наведені в табл. 14.1.

Таблиця 14.1. Зміст фінансового аналізу для різних користувачів інформації

Користувачі фінансово-аналітичної інформації	Сфера економічних інтересів в оцінці фінансової діяльності
1	2
Зовнішні:	
<i>1. Безпосередньо зацікавлені в інформації фінансового аналізу</i>	
Банки та кредитори	Оцінка складу та структури активів підприємства. Аналіз фінансового стану підприємства, його платоспроможності та фінансової стійкості. Оцінка ефективності використання власного та залученого капіталу. Аналіз складу та структури дебіторської і кредиторської заборгованості. Оцінка розрахунків за раніше отриманими короткостроковими та довгостроковими кредитами і позиками
Постачальники та покупці	Оцінка ліквідності поточних зобов'язань. Наявність простроченої дебіторської і кредиторської заборгованості. Аналіз структури оборотних активів. Оцінка платоспроможності та фінансової стійкості
Податкові органи	Оцінка достовірності даних про базу оподаткування, нарахування податків і їх перерахування в бюджет
Інвестори	Оцінка фінансового стану підприємства, ефективності використання власного та залученого капіталу, дебіторської і кредиторської заборгованості, майна підприємства, необоротних і оборотних активів. Аналіз ступеня ліквідності погашення короткострокових і довгострокових зобов'язань, фінансової стійкості. Аналіз ефективності довгострокових і короткострокових фінансових вкладень за рахунок власних коштів підприємства
<i>2. Опосередковано зацікавлені в інформації фінансового аналізу задля захисту інтересів першої групи користувачів</i>	
Юристи	Оцінка виконання умов контрактів. Дотримування законодавчих норм при розподіленні прибутку та виплаті дивідендів. Визначення умов пенсійного забезпечення
Преса та інформаційні агентства	Оцінка тенденцій розвитку та аналіз діяльності окремих підприємств та галузей. Порівняльний аналіз та оцінка результатів діяльності на галузевому рівні
Фондові біржі	Оцінка перспектив діяльності акціонерних товариств
Органи статистики	Оцінка тенденції розвитку окремих галузей, регіонів. Формування статистичних узагальнень за галузями. Порівняльний аналіз й оцінка результатів діяльності на галузевому рівні

Частина 2. Економічний аналіз

1	2
Внутрішні:	
Працівники підприємства	Оцінка динаміки обсягу продаж, витрат на виробництво продукції, виконання виробничих завдань. Дотримання трудового законодавства з оплати праці. Надання трудових і соціальних пільг за рахунок чистого прибутку підприємства
Власники	Оцінка доцільності проведених витрат і досягнутих фінансових результатів, фінансової стійкості та конкурентоспроможності, можливостей і перспектив подальшого розвитку ефективності використання залучених засобів. Виявлених збитків, невиробничих витрат і втрат. Складання обґрунтованих прогнозів фінансової стійкості. Оцінка стабільності фінансового стану і майбутніх перспектив збереження стабільного розвитку
Акціонери	Аналіз складу управлінських витрат і оцінка їх доцільності. Аналіз формування прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства для виплати дивідендів Аналіз збитків, непродуктивних витрат і втрат. Структурний аналіз витрачання прибутку на накопичення та використання. Оцінка ефективності дивідендної політики, що здійснюється
Профспілки	Інформація для визначення вимог щодо заробітної плати та умов трудових угод. Оцінка тенденцій розвитку галузі, до якої відноситься підприємство

Кожна група користувачів інформації переслідує власні цілі при проведенні фінансового аналізу. Для керівництва підприємства цей аналіз є вихідною точкою при формуванні фінансової та комерційної стратегій, що впливає на розвиток подій у майбутньому.

Усе це свідчить про те, що фінансовий аналіз є елементом управління, інструментом оцінки надійності будь-якого потенційного партнера (покупця, постачальника чи позичальника). Зміст фінансового аналізу залежить від потреби зовнішніх і внутрішніх користувачів у його результатах, які повинні давати можливість оцінювати здатність підприємства генерувати грошові кошти, формувати прибуток, а також порівнювати інформацію за різні періоди часу, задля прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

14.2. Джерела інформації та інструментарій для проведення фінансового аналізу

У ринкових умовах фінансова звітність суб'єктів господарювання є основним засобом комунікації і найважливішим елементом інформаційного забезпечення фінансового аналізу. Будь-яке підприємство вимушене шукати такі управлінські рішення, які б забезпечили йому перемогу в конкурентній боротьбі та необхідні фінансові результати. Показники фінансової звітності дозволяють в загальному оцінити рівень розвитку суб'єкта господарювання.

Фінансова звітність є сукупністю форм бухгалтерської звітності, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період. Фінансова звітність надає інформацію як про фінансовий стан підприємства на конкретну дату, так і про основні напрями його діяльності за певний період. Дані фінансової звітності є не лише основою фінансового аналізу звітного періоду, а й підставою для здійснення прогнозування.

Напрями використання основних форм фінансової звітності як інформаційних джерел аналізу наведені в табл. 14.2.

Таблиця 14.2. Напрями використання форм фінансової звітності як інформаційних джерел аналізу

№ з/п	Форми фінансової звітності	Змістовне наповнення	Напрями використання інформації у фінансовому аналізі
1	Баланс (ф. № 1)	Економічні ресурси, що контролюються підприємством, і джерела їх формування	Горизонтальний і вертикальний аналіз, аналіз майнового та фінансового стану із застосуванням коефіцієнтів: оцінка структури ресурсів, ліквідності та платоспроможності підприємства, фінансової стійкості, оцінка й прогнозування змін економічних ресурсів та їх джерел
2	Звіт про фінансові результати (ф. № 2)	Доходи, витрати, фінансові результати діяльності	Аналіз результативності діяльності, структури доходів і витрат, прибутковості, ділової активності та їх прогнозування
3	Звіт про рух грошових коштів (ф. № 3)	Грошові кошти (акумулювання та напрями використання)	Аналіз грошових потоків від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства, основних джерел фінансування (за видами діяльності)
4	Звіт про власний капітал (ф. № 4)	Величина та зміни у складі власного капіталу протягом звітного періоду	Аналіз структури капіталу, оцінка та прогнозування змін
5	Примітки до річної фінансової звітності (ф. № 5)	Облікова політика, інформація, що вимагає уточнення відповідно до вимог П(С)БО, деталізація статей звітності задля забезпечення її зрозумілості	Різні напрями деталізованого аналізу фінансового стану, виявлення причин змін
6	Додаток до приміток до річної фінансової звітності “Інформація за сегментами” (ф. № 6)	Показники пріоритетних звітних сегментів, за допоміжними звітними сегментами, за допоміжними звітними географічними сегментами	Аналіз доходів, витрат і активів за сегментами

Регулярність формування на підприємствах фінансової звітності дає можливість проводити аналіз оперативно, без витрачання додаткових зусиль на пошук інформації. Окрім перерахованих форм, необхідно мати додаткову інформацію про підприємство, яку не завжди можна виділити з фінансової звітності. Зміст та обсяг інформації визначаються характерними особливостями галузі або конкретного підприємства.

Для управління діяльністю підприємства облікової інформації недостатньо. Дані кожної з форм фінансової звітності хоч і мають самостійний інтерес, однак їх дуже замало, якщо брати їх у відриві один від одного. Так, цифри, що характеризують обсяг реалізації, чистий прибуток, стають вагомими лише у порівнянні з розміром витраченого капіталу, а величина витрат (безумовно важлива сама по собі) – у порівнянні з отриманим прибутком чи обсягом продажу.

Перш ніж користуватися інформацією бухгалтерських звітів, необхідно переконатися в її *достовірності*, впевнитися у правильності заповнення і точності зроблених арифметичних підрахунків при визначенні окремих показників. Узгодженість показників різних форм звітності перевіряють за допомогою прийому порівняння. Деякі показники входять до різних звітних форм, а отже, при правильному складанні звіту обов'язково повинні співпадати (див. тему 3).

Необхідно пам'ятати, що будь-який висновок і рекомендації, зроблені за результатами аналізу, можуть бути сумнівними, якщо джерела інформації не перевірені та не підготовлені належним чином.

Культура складання фінансової звітності є значущим фактором успішного ведення бізнесу як з позиції самого підприємства, так і з позиції його контрагентів:

⇒ добре структурована звітність дає можливість *керівникам підприємства та власникам* достовірно визначити стан справ підприємства, досягнуті результати, окреслити перспективи розвитку;

⇒ *для контрагентів* підприємства – є основним інформаційним документом, який підтверджує можливість і економічну доцільність взаємодії з даним суб'єктом. На підставі фінансової звітності, як правило, формується перше, іноді визначальне враження про підприємство.

Фінансова звітність є своєрідним способом реклами діяльності підприємства – як правило, першим кроком підприємства-контрагента при встановленні контактів є запит про можливість ознайомлення з фінансовою звітністю потенційного партнера – тому від того, наскільки грамотно та привабливо складено звітність, значною мірою залежатиме результат майбутніх переговорів про співпрацю.

Юридичні особи, які мають дочірні підприємства, складають *консолідовану звітність*. Методика аналізу такої звітності схожа з методикою аналізу індивідуальної звітності. Особливістю аналізу консолідованої звітності є те, що додається аналітичний етап, в ході якого потрібно з'ясувати, який вид консолідації звітності використовувався, на яких умовах відбулося об'єднання підприємств в групу, охарактеризувати економічний взаємозв'язок і взаємодію членів групи. Виникає необхідність фінансового аналізу не тільки консолідованої звітності, але і початкових форм фінансових звітів материнського та дочірніх підприємств.

Необхідною умовою здійснення аналізу консолідованої звітності є дотримання принципу комплексності при вивченні економічних процесів і явищ, оскільки тільки такий підхід дозволяє отримати повну та зважену оцінку.

За результатами аналізу консолідованої звітності стануть можливими комплексна оцінка групи як єдиного суб'єкта господарювання, характеристика ефективності як діяльності в цілому, так і її окремих напрямів, ідентифікація і оцінка специфічних ризиків, властивих діяльності корпорацій.

При використанні фінансової звітності, проводячи аналіз, *необхідно знати та розуміти*¹:

⇒ *економічну природу статей звітності та загальних принципів їх формування*. Неможливо здійснити аналіз звітності, не знаючи економічного змісту її статей. При цьому потрібно враховувати, що змістовне наповнення окремих статей є зрозумілим виходячи з їх назви (основні засоби, виробничі запаси тощо). Разом з тим, є комплексні статті, які включають достатньо різні специфічні об'єкти (інші необоротні активи, інші оборотні активи);

⇒ *зміст основних аналітичних взаємозв'язків показників фінансової звітності*. Звітність є комплексом взаємопов'язаних показників. Звітним формам притаманний як логічний, так й інформаційний взаємозв'язок. Сутність *логічного взаємозв'язку* полягає у взаємному доповненні звітних форм, їх розділів і статей, а саме: 1) фінансова звітність розкриває як статичну характеристику економічного потенціалу підприємства, так і його розвиток у часі та ефективність використання; 2) окремі статті звітності можна коригувати, використовуючи дані різних форм. Наприклад, грошові кошти та їх еквіваленти (ф. № 1 – ф. № 3), власний капітал (ф. № 1 та ф. № 4) тощо. *Інформаційні взаємозв'язки* виражаються в прямих (означає, що один і той самий показник приведений одночасно у декількох звітних формах) і непрямих (означає, що декілька показників ряду звітних форм пов'язані між собою нескладними арифметичними розрахунками) контрольних співвідношеннях між показниками звітності;

¹ Детальніше див. Звітність підприємства: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит”. За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця та Н.А. Остап'юк. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 428 с.

⇒ *обмеження та взаємозв'язки, притаманні балансу*. Розглянемо основні притаманні балансу обмеження, які необхідно врахувати при проведенні аналізу:

1) баланс історичний за своєю природою: в ньому зафіксовано підсумки господарської діяльності до моменту його складання, але не причини та фактори ситуації, що склалася. Це потребує врахування різноманітних додаткових факторів, які не включаються у звітність і не завжди носять фінансовий характер і мають вартісну оцінку (інфляція, політичні зміни, професійна підготовка персоналу);

2) баланс, який розглядається ізольовано, не забезпечує просторового порівняння, відповідно повинен доповнюватися оглядом аналогічних показників, їх середньогалузевими індикаторами;

3) інтерпретація балансових показників можлива тільки з залученням даних про обороти; баланс – зведення моментних даних на кінець звітного періоду і у зв'язку з цим не відображає адекватно стан засобів та зобов'язань підприємства протягом звітного періоду;

4) валюта балансу не відображає тієї суми засобів, якою реально володіє підприємство, її ринкової оцінки.

Розглянемо загальні внутрішні притаманні балансу взаємозв'язки, які повинні розуміти аналітики:

1. Сума підсумків всіх розділів активу балансу дорівнює сумі підсумків всіх розділів його пасивів.

$$A = П. \quad (1)$$

Це співвідношення кількісно виражає основну ідею балансу: одна і та ж сума засобів підприємства представлена в двох розрізах – за складом і розміщенням та джерелами формування.

2. Сума власних засобів (капітал і резерви) нормально функціонуючого підприємства, як правило перевищує величину необоротних активів.

$$AI \leq ПI, \quad (2)$$

де AI – підсумок 1-го розділу активу балансу підприємства, $ПI$ – підсумок 1-го розділу пасиву балансу підприємства.

Це співвідношення характеризує в цілому використання власних засобів підприємства: частина їх необхідна для покриття (тобто придбання) основних засобів і довгострокових фінансових вкладень, частина, яка залишається, – на покриття оборотних засобів. В принципі можливе порушення нерівності 2. Це означає, що підприємство фінансує свої необоротні активи за рахунок позикових коштів, що у нормальній економіці практично неможливо.

3. Загальна сума оборотних активів перевищує величину залученого капіталу.

$$AII > П(III + IV), \quad (3)$$

де AII – підсумок 2-го розділу активу балансу підприємства, $П(III+IV)$ – підсумків 3-го і 4-го розділів пасиву балансу підприємства.

Нерівність (3) кореспондує з нерівністю (2). Це зумовлено тим, що при нормальному функціонуванні значна частка оборотних активів придбається за рахунок власних джерел фінансування підприємства.

Результативність фінансового аналізу, як вказують відомі вчені В.В. Ковальов, А.Д. Шеремет значною мірою залежить від *професійних і особистих якостей аналітика*:

1) достатній рівень професіональної компетентності у загальноекономічних питаннях. Безперспективно починати читання звітності, не знаючи загальної характеристики підприємства, її місця в системі господарських зв'язків, характеру, складності та масштабів діяльності тощо;

2) знання основних логічних та інформаційних взаємозв'язків у системі інформаційного забезпечення господарської діяльності. Під час читання звітності часто виникає необхідність розшифрувати і детальніше проаналізувати окремі її статті, виявити фактори, які вплинули на їх зміну. Значна частка додаткових даних може бути отримана із супутніх форм бухгалтерської та статистичної звітностей, реєстрів синтетичного й аналітичного обліку;

3) чітке співвідношення завдань, які ставить перед собою аналітик, починаючи читання звітності з наявними у нього технічними, часовими та інформаційними ресурсами;

4) володіння “почуттям цифри”, за виразом О.П. Рудановського, тобто здатністю проникнути через “мертві” цифри звітності в складну живу “гру” господарських процесів і взаємовідносин. Вміння підібрати, співставити та скомбінувати цифрові дані, щоб відкрився новий, невидимий на перший погляд їх зміст, значною мірою визначає результативність вміння читати звітність.

Основою результативності аналізу фінансових звітів є розуміння та правильна інтерпретація результатів опрацьованих даних.

Інструментарій фінансового аналізу Зі зміною типу економіки країни відбуваються зміни і на рівні підприємств. Таким чином, зазнають трансформації джерела інформації фінансового аналізу. У результаті інструментарій фінансового аналізу розширюється за рахунок нових прийомів і способів, які дають змогу урахувати особливості нових умов господарювання. Основні методичні прийоми фінансового аналізу (сукупність усіх методичних прийомів розглянуто в темах 4-5):

⇒ **абсолютні показники** – оцінка найважливіших результативних статей звітності (доходів, чистого прибутку, суми активів, величини власного капіталу, зобов'язань тощо); дозволяє оцінити статті звітності в статичній та динамічній;

⇒ **відносні показники** (коефіцієнти) – розрахунок співвідношень між окремими статтями звітності, визначення взаємозв'язку між показниками. Надає можливість провести порівняння з: аналогічними даними за попередні

періоди для вивчення тенденцій змін; аналогічними даними інших підприємств для виявлення можливостей підприємства та негативних моментів діяльності; теоретично обґрунтованими або одержаними в результаті експертного опитування величинами, які характеризують оптимальні або критичні значення відносних показників тощо;

⇒ **горизонтальний аналіз** – передбачає побудову однієї або декількох аналітичних таблиць, в яких абсолютні показники доповнюються відносними темпами зростання (зниження); надає можливість виявити тенденції зміни окремих статей (груп статей) звітності в динаміці;

⇒ **вертикальний аналіз** – розрахунок структури підсумкових і проміжних статей звітності та складання динамічних рядів; дозволяє визначати та прогнозувати структурні зрушення у складі майна та капіталу, доходів і витрат тощо. Вертикальний аналіз надає звітні форми у вигляді сукупності відносних показників, що не змінює формату, але дозволяє оцінити структуру. Вертикальний аналіз може проводитися за будь-якою звітною формою відповідних об'єктів, в якій є певний загальний підсумок, який послідовно формується (агрегування даних балансу) або розподіляється (деагрегування даних звіту про фінансові результати). Перевагою цього виду аналізу є можливість зіставлення вираженої у відсотках структури показників одного звітного періоду з іншими незалежно від зміни їх розмірів. Так, основними рисами, що зумовлюють необхідність і доцільність проведення вертикального аналізу а саме використання відносних величин є:

⇒ можливість проведення міжгосподарських порівнянь економічного потенціалу та результатів діяльності підприємств, що відрізняються за величиною використаних ресурсів та іншими показниками обсягу;

⇒ згладжування негативного впливу інфляційних процесів, які можуть суттєво викривлювати абсолютні показники фінансової звітності і тим самим ускладнювати їх порівняння в динаміці.

Таким чином, простим і достатньо корисним в аналітичному плані є вертикальний та горизонтальний аналізи, що надають можливість оцінити структуру активів підприємства та їх джерел, структуру доходів і витрат підприємства, а також динаміку структурних та сумових змін. Тобто, якщо звітні форми дають можливість бачити вартісні показники, що характеризують ресурси підприємства, джерела фінансування, доходи і витрати, то вертикальний і горизонтальний аналізи дають можливість зробити такі ж оцінки, але у вигляді відносних показників, які вже можна піддавати просторово-часовим порівнянням. Горизонтальний і вертикальний аналізи взаємно доповнюють один одного. Тому на практиці, як правило, будують аналітичні таблиці, що характеризують як структуру звітної бухгалтерської форми, так і динаміку окремих її показників. Ці два види аналізу особливо є

цінними при міжгосподарських порівняннях, вони дозволяють порівнювати звітність абсолютно різних за характером діяльності та обсягами підприємств.

Наведені методичні прийоми є основними та найпоширенішими. Вони підлягають розширенню залежно від завдань, що стоять перед фінансовим аналізом та ресурсів, що є в розпорядженні аналітика.

Сучасні технології фінансового аналізу мають, насамперед, задовольнити вимогу користувачів у оперативному отриманні результативних показників аналізу. За сучасного рівня комп'ютеризації та комунікацій користувач прагне працювати в інтерактивному режимі, іноді навіть у режимі реального часу, оперативно втручаючись в алгоритм і задаючи параметри аналізу, що не піддаються формалізації і які неможливо визначити заздалегідь (детальніше див. тему 3, додатки). Одна із вимог до сучасного фінансового аналізу – нагромадження програмними засобами досвіду кваліфікованих аналітиків.

14.3. Методики фінансового аналізу

Питання організації і методики фінансового аналізу почали розроблятися на початку 90-х рр. ХХ ст. Є значна кількість публікацій вітчизняних і російських вчених (див. тему 7, список літератури).

Не дивлячись на певну теоретичну розробку питань методики фінансового аналізу, існує потреба у подальшому розвитку наукових поглядів, удосконалення вже відомих підходів до аналізу. Як показує дослідження наукової літератури, більшість зарубіжних і вітчизняних публікацій останніх років присвячені аналізу окремих фінансових коефіцієнтів. Відповідно, склалося уявлення про методологію фінансового аналізу як про сукупність деякого набору фінансових коефіцієнтів, іноді не пов'язаних один з одним. Такий підхід призвів до зниження дієвості аналізу як інструменту наукового обґрунтування управлінських рішень.

Найбільш розробленою є теорія і методика фінансового аналізу, висвітлена в працях професора В.В. Ковальова². Розуміючи діяльність суб'єкта господарювання як процес трансформації наявних ресурсів у відповідний результат, який постійно повторюється, виділяються такі основні поняття для фінансового аналізу:

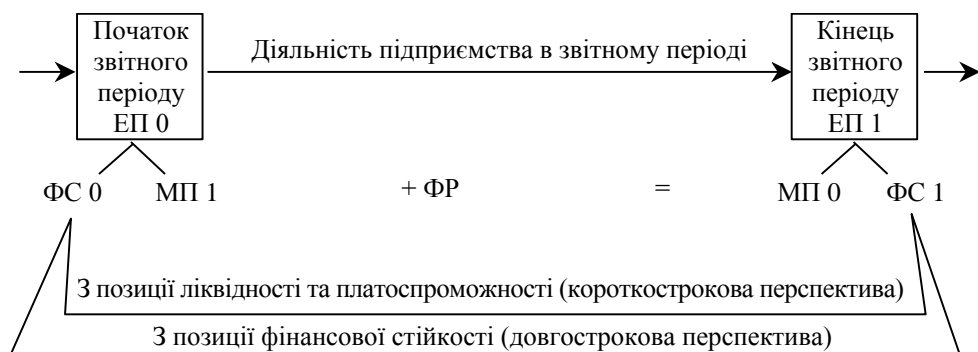
⇒ *економічний потенціал*, який складається із майнового та фінансового потенціалу (стану) і відображається у фінансовій звітності;

⇒ *фінансові результати*, що є результатом використання та основою (ключовим фактором) зміни економічного потенціалу.

² Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 560 с.

Ковалев В.В., Ковалев Вит. В. Финансовая отчетность и ее анализ (основы балансоведения): Учеб. пособие. – М.: ТК Велби, изд-во Проспект, 2004. – 432 с.

Логіку фінансового аналізу можна пояснити за допомогою схеми (рис. 14.2).

Рис. 14.2. Логіка фінансового аналізу на підставі фінансової звітності³

ЕП – економічний потенціал підприємства (представлений у ф. № 1 “Баланс”).

МП – майновий потенціал підприємства (представлений у ф. № 1 “Баланс”).

ФС – фінансовий стан підприємства (представлений у ф. № 1 “Баланс” та ф. № 2 “Звіт про фінансові результати”).

ФР – фінансові результати за звітний період (представлені у ф. № 2 “Звіт про фінансові результати”).

В основу даної схеми закладено поняття економічного потенціалу підприємства і його перманентної зміни протягом часу. *Економічний потенціал* – здатність підприємства досягати поставлені перед ним цілі, використовуючи наявні у нього ресурси (матеріальні, трудові, фінансові). Для формалізованого опису економічного потенціалу можна базуватися на бухгалтерській звітності, що є моделлю підприємства. У цьому випадку виділяються дві сторони економічного потенціалу:

⇒ *майновий потенціал (стан)* характеризується розміром, складом і станом активів, якими володіє підприємство. Проводячи аналіз майнового потенціалу приймається до уваги не предметно-речова або функціональна його характеристики, а грошова оцінка, що дозволяє формувати висновки про оптимальність, можливість і доцільність вкладення фінансових ресурсів в активи підприємства.

⇒ *фінансовий потенціал (стан)* визначається досягнутими за звітний період фінансовими результатами, і крім того, описується певними активними та пасивними статтями балансу, а також співвідношеннями між ними. Фінансовий стан підприємства визначається сукупністю параметрів. Він є синтетичним показником. Характеристика фінансового потенціалу може бути

³ Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 560 с. – С. 273

виконана з позиції короткострокової та довгострокової перспективи. В першому випадку аналізують ліквідність та платоспроможність підприємства, в другому – його фінансову стійкість.

Дві сторони економічного потенціалу підприємства взаємопов'язані – нераціональна структура майна, його неякісний склад можуть привести до погіршення фінансового стану, і навпаки. Так, неправильне формування і використання активів, зношеність обладнання, несвоєчасна його заміна можуть спричинити зриви у виконанні виробничої програми, неповне та неритмічне забезпечення необхідними ресурсами, невиправдане заморожування засобів у виробничих запасах, дебіторській заборгованості, що може вплинути на своєчасність поточних платежів, погіршення результатів виконання підприємством своїх зобов'язань перед найманими працівниками, власниками та державою, а невиправдане зростання позикових коштів – призвести до необхідності скоротити майно підприємства для розрахунку з кредиторами.

Фінансовий стан впливає на ефективність господарської діяльності підприємства, у свою чергу фінансовий стан підприємства прямо залежить від результатів його діяльності. Якщо господарська діяльність є прибутковою, то утворюються додаткові джерела фінансування, які в кінцевому результаті сприяють зміцненню фінансового стану підприємства.

Базуючись на наведеній логіці фінансового аналізу виділимо основні завдання, об'єкти та етапи його проведення (див. рис. 14.3).

Організація і методика фінансового аналізу, деталізація її процедурної сторони залежить від поставлених завдань, а також різноманітних факторів інформаційного, часового, методичного, кадрового і технічного забезпечення. Передусім, аналітик визначає пріоритетні напрями дослідження, а після цього їх послідовність.

Аналітична робота проводиться у два етапи:

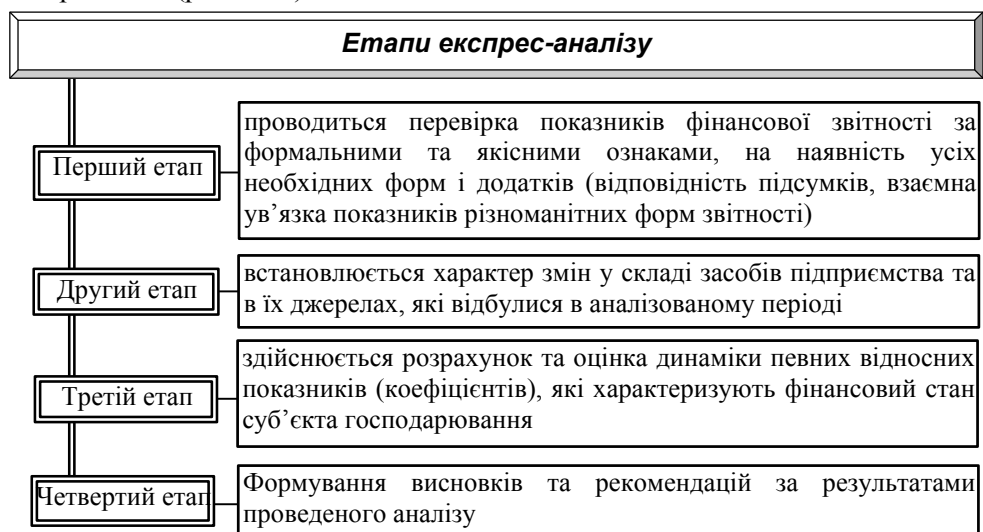
- ⇒ експрес-аналіз фінансово-майнового стану;
- ⇒ поглиблений фінансовий аналіз.

Експрес-аналіз призначений для простої і наочної оцінки фінансового стану суб'єкта господарювання. Поглиблений аналіз передбачає детальну характеристику підприємства, результатів його діяльності у звітному періоді, а також прогноз розвитку. Цей вид аналізу конкретизує, доповнює і розширює окремі процедури експрес-аналізу. При цьому ступінь деталізації залежить від потреб користувачів.

..\Gipersulku_do
tem\Rus_14.3.do
c

Експрес-аналіз фінансово-майнового стану Основним завданням експрес-аналізу є проведення загальної оцінки фінансово-майнового стану суб'єкта господарювання, виявлення основних тенденцій його зміни.

Експрес-аналіз проводиться за даними фінансової звітності, а отже, орієнтований в основному на зовнішніх користувачів. Такий аналіз охоплює чотири етапи (рис. 14.4).

Рис. 14.4. Етапи проведення експрес-аналізу

У межах етапів, наведених на рис. 14.4 у процесі експрес-аналізу реалізуються наступні процедури:

На першому етапі:

а) *перегляд фінансової звітності за формальними ознаками* – це аналітична процедура, під час якої оцінюються обсяг та якість звітності, зручність її структурування, наявність всіх необхідних звітних форм, наявність і повнота аналітичних розшифрувань, доступність і можливість трактування наведених аналітичних показників тощо. По суті це є процедурою встановлення достовірності і повноти наданої інформаційної бази (детальніше див. тему 3);

б) *ознайомлення з висновком аудитора*. Аудиторський висновок полегшує, певною мірою, процедуру підготовки інформації для проведення аналізу. Однак він не повинен розглядатися як гарантія якості наданої звітності. Аудитори висловлюють виключно професійну думку про достовірність звітних даних, в тому числі про результати та наслідки діяльності свого клієнта. Аналітику необхідно враховувати, що вся відповідальність за підготовку звітних даних покладена не на аудиторів, а на підприємство, де проводиться аудит. Відповідно, навіть за наявності аудиторського висновку, слід перевірити точність показників звіту, на підставі якого проводиться аналіз;

в) *вивчення облікової політики суб'єкта господарювання*. Показники діяльності підприємства залежать від обраних елементів облікової політики і, відповідно, можуть змінюватися зі зміною її положень.

На другому етапі:

а) *загальне ознайомлення з даними балансу*. Оцінюється зміна *валюти балансу*, формується уявлення про діяльність підприємства, виявляються зміни у складі майна та джерелах його утворення, встановлюються зв'язки між різними показниками.

Блатов М.О. – один із творців балансознавства – рекомендував досліджувати структуру й динаміку активів і пасивів підприємства за допомогою порівняльного аналітичного балансу.

Аналітичний баланс підприємства формується шляхом перегрупування та / або агрегування (об'єднання) окремих статей, розділів балансу для надання балансу в формі, придатній для аналізу, що сприяє:

⇒ підвищенню реальності балансових оцінок. Це досягається шляхом очищення балансу від наявних у його складі регулятивів та врахування впливу інфляційного фактору впливу на вартісні показники. Така процедура є обов'язковою при дослідженні балансів у ретроспективі (особливо звітності, складеної до 1990 рр.) підприємств інших країн;

⇒ наданню наочності у виявленні взаємозв'язків та закономірностей, властивих даному суб'єкту; забезпечення можливості просторово-часових співставлень;

⇒ полегшенню розрахунку основних аналітичних показників та коефіцієнтів.

Порівняльний аналітичний баланс будується шляхом доповнення його відповідними показниками структури й динаміки. Тобто, порівняльний аналітичний баланс включає показники горизонтального та вертикального аналізу.

У табл. 14.3 наведено аналітичний баланс, побудований за даними додатку 1.

Таблиця 14.3. Аналітичний баланс підприємства

Показники	На початок періоду		На кінець періоду		Відхилення		
	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	абсолютне, тис. грн	відносне, %	пунктів структури
1	2	3	4	5	6	7	8
Актив балансу							
Необоротні активи	14421,5	41,62	16780,3	40,91	+2358,8	+16,36	-0,71
Оборотні активи	20222,2	58,37	24195,1	58,99	+3972,9	+19,65	+0,62
Витрати майбутніх періодів	2,1	0,01	40,9	0,10	+38,8	у 18,5 разів	+0,09
Разом	34645,8	100,00	41016,3	100,00	+6370,5	+18,39	X

1	2	3	4	5	6	7	8
Пасив балансу							
Власний капітал, цільове фінансування	26261,3	75,80	33786,2	82,38	+7524,9	+28,65	+6,58
Зобов'язання	8384,5	24,20	7230,1	17,62	-1154,4	-13,77	-6,58
Доходи майбутніх періодів	–	–	–	–	–	–	–
Разом	34645,8	100,00	41016,3	100,00	+6370,5	+18,39	X

Отже, за даними аналітичного балансу, валюта балансу збільшилася на 6370,5 тис. грн. (на 18,39 %). Це зумовлено зміною в структурі майна та джерел його утворення. Так, збільшилася вартість необоротних активів на 2358,8 тис. грн. (на 16,36 %), оборотних активів з 20222,2 тис. грн. до 24195,1 тис. грн., тобто на 3972,9 тис. грн. Щодо змін у структурі активів, то зменшилася питома вага необоротних активів на 0,71 пунктів структури, і відповідно збільшилася питома вага оборотних активів на 0,62 пунктів структури і витрат майбутніх періодів на 0,09 пунктів структури. Зазначені зміни свідчать про нарощування виробничого потенціалу підприємства.

Щодо джерел утворення господарських засобів, то збільшився розмір власного капіталу на 7524,9 тис. грн., що складає 28,65 % і зменшилася сума зобов'язань на 1154,4 тис. грн. або 13,77 %. У структурі джерел засобів також відбулися зміни, зокрема, питома вага власного капіталу зросла на 6,58 пунктів структури, і відповідно зменшилась питома вага зобов'язань на 6,58 пунктів структури. Отже, на кінець періоду у порівнянні з початком фінансовий стан підприємства має тенденції до покращання;

б) при здійсненні оцінки балансу необхідно враховувати, що *ознаками "нормального" балансу є:*

⇒ валюта балансу в кінці звітної періоду збільшилася порівняно з початком. Зменшення (в абсолютному вираженні) валюти балансу вказує, як правило, на скорочення підприємством обсягів господарювання, що може спричинити його неплатоспроможність. Встановлення факту згорання господарської діяльності потребує проведення детального аналізу його причин: скорочення платоспроможного попиту на товари, роботи, послуги даного підприємства; обмеження доступу на ринок сировини, матеріалів, напівфабрикатів; оцінку показників в аналітичних розрізах. Аналізуючи збільшення валюти балансу за звітний період, необхідно враховувати вплив переоцінки основних засобів, дію інфляційних факторів тощо;

⇒ темпи приросту оборотних активів вищі, ніж темпи приросту необоротних активів;

⇒ власний капітал підприємства перевищує залучений і темпи його зростання вищі, ніж темпи зростання залученого капіталу;

⇒ темпи приросту дебіторської і кредиторської заборгованості врівноважують один одного;

в) виявлення явних або завуальованих недоліків у роботі підприємства та їх оцінка в динаміці. Оцінюються так звані “хворі” статті звітності, що можна поділити на дві групи:

⇒ статті, що свідчать про незадовільну роботу підприємства у звітному періоді та внаслідок цього нестабільний фінансовий стан (збитки, прострочені векселі, прострочена кредиторська заборгованість);

⇒ статті, що свідчать про певні недоліки в роботі підприємства. До них належать ті, що безпосередньо представлені в балансі, або елементи статей, які можуть бути виділені за допомогою аналітичних розшифрувань під час внутрішнього аналізу (неблагополучні співвідношення між окремими статтями). Показники цієї групи вказують на те, що підприємство нерационально використовує свої засоби. Будь-яке підприємство має певний запас міцності. Так, дебітори можуть затримувати оплату, але підприємство буде продовжувати роботу; може нарощувати величину неліквідних активів, але оборотних засобів ще достатньо для забезпечення належної ритмічності технологічного процесу. Але така ситуація не може тривати довго. Якщо не вжити відповідних заходів, стан підприємства може стати кризовим.

На третьому етапі:

а) ознайомлення з основними показниками діяльності підприємства. Аналізуються основні показники підприємства за довільно вибраним їх переліком. Формування складу показників залежить від досвіду аналітика та особливостей діяльності підприємства. Рекомендований перелік показників наведено в табл. 14.4.

Таблиця 14.4. Сукупність показників для експрес-аналізу

№ з/п	Напрямок аналізу	Показники
1	2	3
1	Оцінка майнового стану	Загальна сума засобів, що знаходяться у розпорядженні підприємства
		Величина основних засобів та їх частка в загальній сумі активів
		Коефіцієнт зносу основних засобів
2	Оцінка ліквідності та платоспроможності	Коефіцієнт покриття
		Коефіцієнт абсолютної ліквідності

1	2	3
3	Оцінка фінансової стійкості	Коефіцієнт автономії
		Співвідношення власного та залученого капіталу
		Частка довгострокових зобов'язань у загальній сумі джерел засобів
4	Оцінка ділової активності	Оборотність активів
		Період погашення дебіторської заборгованості
		Тривалість операційного та фінансового циклу
5	Оцінка ефективності діяльності	Обсяг реалізації
		Дохід, прибуток (саме той, який займає найбільшу питому вагу)
		Рентабельність загальна
		Рентабельність основної діяльності
		Рентабельність залученого капіталу
		Рентабельність власного капіталу

б) *читання пояснювальної записки*. При цьому необхідно враховувати, що наведена інформація є односторонньою. Вона формується працівниками підприємства для презентації найпривабливіших тенденцій і результатів. У пояснювальній записці можуть міститися аналітичні показники і коефіцієнти, розраховані не тільки на підставі фінансової звітності. Використання таких показників підвищить глибину та комплексність аналізу, надасть можливість пов'язати їх між собою і надати узагальнюючі висновки щодо діяльності підприємства.

Четвертий етап передбачає формування висновків за результатами аналізу, надання рекомендацій за результатами проведених досліджень. Експрес-аналіз завершується висновком про доцільність чи необхідність більш глибокого й детального фінансового аналізу діяльності підприємства.

Експрес-аналіз характеризується обмеженням щодо обсягу досліджуваних показників. Розрахунки при цьому є не стільки складними, скільки рутинними. Саме тому для ефективного проведення експрес-аналізу, скорочення часу для розрахунку показників доцільно використовувати персональні комп'ютери, зокрема програму Microsoft Excel (див. тему 3).

Поглиблений фінансовий аналіз Завдання поглибленого аналізу – детальніша характеристика економічного потенціалу суб'єкта господарювання, результатів його діяльності у звітному періоді, а також можливостей розвитку підприємства на перспективу. Він конкретизує, доповнює та розширює окремі процедури експрес-аналізу. При цьому рівень деталізації залежить від наявного інформаційного забезпечення, рівня володіння методиками аналізу, часового фактору, наявності технічних засобів для виконання розрахунків, професійних якостей аналітика тощо.

В основу методики здійснення поглибленого фінансового аналізу покладено поняття економічного потенціалу підприємства і його зміни протягом часу.

Програма здійснення *поглибленого фінансового аналізу* діяльності підприємства може бути наступною:

I. Експрес-аналіз фінансово-майнового стану

II. Аналіз економічного потенціалу підприємства

2.1. Оцінка майнового потенціалу підприємства

2.2. Оцінка фінансового потенціалу

2.2.1. Аналіз ліквідності та платоспроможності підприємства

2.2.1. Аналіз фінансової стійкості підприємства

III. Аналіз розвитку та результативності діяльності підприємства

3.1. Аналіз руху грошових коштів

3.2. Аналіз ділової активності підприємства

3.3. Аналіз фінансових результатів діяльності

3.3.1. Аналіз рівня, динаміки, структури та якості фінансових результатів

3.3.2. Аналіз фінансових результатів від різних видів діяльності

3.3.3. Оцінка рентабельності діяльності підприємства

3.3.4. Аналіз взаємозв'язку “витрати-обсяг-прибуток”

3.3.5. Аналіз формування, розподілу та використання чистого прибутку

3.4. Оцінка стану на ринку цінних паперів⁴

IV. Аналіз імовірності неплатоспроможності та банкрутства підприємства

4.1. Аналітична оцінка імовірності банкрутства

4.2. Оцінка можливостей відновлення платоспроможності підприємства

Важливим аспектом, який слід брати до уваги при проведенні поглибленого фінансового аналізу діяльності підприємства, є соціальна значущість окремих видів діяльності або активів підприємства.

Інформаційно-аналітичну основу наведеного порядку поглибленого аналізу складає система показників та інструментарію фінансового аналізу, які розкриті в темах 15-18.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Розкрити сутність поняття “фінансовий аналіз”.
2. Пояснити передумови проведення фінансового аналізу.
3. Охарактеризувати завдання та види фінансового аналізу.
4. Перерахувати та охарактеризувати джерела інформації для здійснення фінансового аналізу.
5. Охарактеризувати зміст основних аналітичних взаємозв'язків показників фінансової звітності; обмеження, внутрішньо притаманні балансу.
6. Розкрити особливості здійснення експрес-аналізу.
7. Пояснити підходи до проведення поглибленого фінансового аналізу.

---

⁴ Проводиться для тих підприємств, акції яких котируються на фондових біржах.